

Автор: Агаков Леонид Яковлевич

Книга: Партизан Мурат

Повесть: Партизан Мурат

...Манас çук, каçарас çук!
(*Партизансен тупи.*)
Идет война священная,
Народная война!
(*Юрă.*)

Тул çутăлас умĕн «Фашизма – вилĕм!» текен партизансен отрячĕ çав тери çăра çăтлăха пырса кĕчĕ. Пĕр-пĕринпе сыхланса, юриех никам иртмелле мар тума тăрăшнă пек ўсекен çатрака йывăç тĕмисем хушшипе пĕр километр пек кайса пысăк мар уçланка тухсан, малта пыракансем чарăнса тăчĕç. Çавна пула ытисен те чарăнма тиврĕ. Мĕншĕн пĕр вырăнта тăнине пĕлменнипе, кайрисем малтисенчен пăшăлтатса ыйтса пĕлме тытăнчĕç:

– Мĕн пулнă?

– Мĕншĕн пĕр вырăнта тăратпăр?

– Дубов хушнă... Малалла каймастпăр, канатпăр... Чăнах та, отряда партизансен командирĕ Игнат Дубов чарса тăратнă. Кунти вырăнсене пит лайăх пĕлекенскер, вăл халĕ çак çăтлăха отряд валли чи шанчăклă вырăн тесе шутланă.

– Ирччен тăрар-ха, унтан мĕн тăвассине курапăр, – тенĕ вăл, хайĕн помощникĕсене – боевой расчетсен командирĕсене пухса. – Пĕр енчен, кунта питĕ улах вырăн, ним шиксĕр лăпкăн канма пулат, тепĕр енчен... эфир хамăртан малта мĕн пуррине питех пĕлместпĕр. Пирĕн васкасах сывăхри ялсене тĕрĕслесе пăхмалла. Кам пĕлет, тен, йĕри-тавра фашистсем шурлăхри çĕлен-калтасем пек йăшăлтатаççĕ. Ним чухламасăр пырса кĕнинчен сиен çеç пулма пултарать. Тĕплĕ разведка кирлĕ. Пĕр капкăнран хăтăлнă-хăтăлман теприне пырса кĕрес мар...

Виçĕ кун каялла, кĕтмен-туман çĕртен, отряд пĕр вăрманта нимĕç карателĕсем çине пырса тăрăннă. Карательсем партизансене виçĕ енчен çавăрса илнĕ, пулеметсемпе минометсенчен пере-пере тĕпсĕр шурлăх патнелле хĕссе пыма тытăннă. Тăватă сехет хушши кĕрленĕ сĕм вăрман. Нумай фашист салтакĕсене пĕтернĕ партизансем, анчах хайсен юлташĕсене те чылай сұхатнă. Лару-тăру çав тери йывăрланса çитсен вара шурлăх урлă каçса хăтăлнă. Çавăн хыççăн отряд, ташманран аяккарах каяс тесе, виçĕ талăк хушши пĕр чарăнасăр тенĕ пек, çулне-мĕнне пăхмасăр, çурçĕр-хĕвелтухăç еннелле куçнă. Çынсем калама çук ывăнса çитнĕ, пурте халтан кайнă. Çавăнпа та вĕсене питĕ лайăх кантармалла пулнă. Халĕ вĕсем валли шăпах çавăн пек канмалли меллĕ вырăн тупăннă ĕнтĕ...

Командирсем саланчĕç. Дубов хушнă пек – унта-кунта дозорсем кăларса тăратрĕç. Пĕрисем – хĕвеланăç енĕпе тăсалакан тарăн сырма хĕррине, теприсем – вăрман варрипе пыракан «юпаллă çул» еннелле кайса вырнаçрĕç. Хурала кайманнисем кутамкисенчен, сумкисенчен çимеллисем кăларса сырткаларĕç те ушкăнăн-ушкăнăн вырнаçса вытрĕç. Тўсме çук ывăнса çитнĕ çынсене вăрманти шăплăх темісе самантранах йывăр ыйха путарчĕ...

Ытти пур партизансемпе пĕрле, отрядри чи çамрăк партизан Мурат Коршунов та – хурарах сăнлă, чăп-чăмăр питлĕ, пысăк куçлă та хулăнрах туталлă вунтăватă çулхи ача – пĕр лапсăркка тĕмĕ айне нимĕçсен плащ-палаткипе чĕркенсе вытрĕ. Часрах сывăрса каяс тесе, вăл выртнă-выртманах карттусне сăмси çине пусса антарса куçне хупрĕ. Анчах та темшĕн тăруках ыйхи килмерĕ унăн. Пилĕк минут, вуннă иртрĕ, унтан ытларах та... Сывăхра вырткан партизансенчен хăшĕ-пĕрисем хăрлаттарсах сывăрчĕç ĕнтĕ, хăшĕсем тĕлĕксем те курма пуçларĕç пулмалла, мĕншĕн тесен аңланмалла мар уйрăм сăмахсем илтĕнкелерĕç. Мурат

сывараймарё. Унан җамрак пуҗёнче төрлө шухашсем, асаилүсем, юлашки кунсенче курна уйрам картинасем суралса тухса вёҗё-хёррисёр вярәм җамха җиппи пек тасалса пычёҗ.

Аса илмеллисем унан җанах та нумай пулна җав...

Виҗё эрне ытла ёнтё Мурат партизансемпе пёрле җурет, вёсемпе пёр пурнаҗпа пуранать. Питё лайах аставать Мурат: нимёҗ фашиҗёсем пирён Таван җёршыва тапанни җинчен яла хяруша хыпар җитсенех, унан пиччёшё Неҗтёр ялти нумай җамраксемпе пёрле Гжатска – хайсен район хулине – тухса кайрё. Фронтран вёл икё җыру ячё те, урах унран нимёнле сас-хура та пулмарё. Тен, вёл җырна та пуль, анчах унан җыравёсем җитме пултарайман – яла нимёҗсем пырса кёчёҗ... Малтан, темиҗе кун хушши, йёри-таварара җёре кисрентерсе тупасем ухлатрёҗ, кунён-җёрён таҗти ялсем җунни куранчё, каҗ-каҗ пушар җути, пёлёт җине ўксе, ана юнпа сарланё пекех хёретрё... Халах җёрё-җёрёпе сывармарё, палханчё, ним тума пёлмерё. Нумайашё, таван килёсене парахса, җывархаса килекен фронтран аяккала, хёвелтухаҗнелле, Мускав еннелле каяҗшанчё, анчах ку ёмёт часах таталчё.

– Халь тин ниҗта тарса та хаталма җук, нимёҗсем пур җулсене те пўлсе лартна, – терёҗ.

Кана илтсенех, ялти вайпиттирех арсынсенчен килте никам та юлмарё, всем пурте темле пёр харас җухалчёҗ. Унтан, пёр питё илемлё уяр ирхине, ял җийёнче хура хёреслё икё самолет хурҗасем пек яванма тытанчёҗ.

– Нимёҗсем! – кашкарчё тахашё. – Пытаняр, таряр!..

Тёрёсех иккен. Ял җийёнче пёр-иккё җаврансанах самолетсен җунаттисем айёнчен бомбасем таканма тапратрёҗ. Варамман, хярушла ўлесе анчёҗ вёсем җерелле, халхасене хупласа лартмалла шартлата-шартлата җуралчёҗ. Калама җук хараса ўкнё ялти халах аҗта кирлё унталла чупрё. Пёр таруках темиҗе киле вут хыпса илчё, виҗ-таватё җурт кемсёртетесе ишёлсе анчё. җынсем ун җине пахса тамарёҗ, – кашни хайён пуҗне, ачи-пачине җаласшан пулчё... җав вахатрах, сасартак, фашист тискер кайакёсем тата хярушарах ёҗ туса хучёҗ: чылай җўлте вёҗнё җёртен вёсем иккёшё те – умлан-хыҗлан – йываҗ таррисем таранах җамса анчёҗ те хирелле, җырманалла, варманалла чупакан ним хўтлехсар җынсене пулеметсенчен шатартаттарма тытанчёҗ. Вёри тахлан вайла җумар җунё пекех таканчё, унран ниҗта җаланма та май пулмарё...

Унтан кайран мён пулнине Мурат хяруша телёкри пек җеҗ аставать: вёл җул хёрринчи пёр лупашкана кёрсе ўкнё, унан куҗё хуралса килнё, пёр хуша сывлыйми пулса ыртна. Тем вахат ыртсан тин тана кёрсе вёл тарса чупна... Ёмёрте, нихаҗсан-нихаҗсан манмалла мар хяруша картина курна вара вёл җаван хыҗҗан.

Бомбасем лекнипе хыпса илнё җуртсем темён пысакаш кавайтсем пек җунса танё, вёсенчен җара хура кавак тетём йасарланна, пётём ялёпех йўҗек шарша сарална. Тепёр йышши – фугасла бомбасем тивнипе арканна җуртсем патёнче вёсен хуҗисем чаваланна: мён те пулин җёмёрёлмесёр юлна-ши тесе шыранё вёсем. Шаппан, шалёсене җыртса йёнё... Хашпёр хёрарамсем, кўтсе килнё чёрисене лаплантараймасар, сасапах, ўлесех макарна. Пуринчен ытла Муратан пиччёшёпе пёрле фронта кайна пёр җамрак колхозникан арёмё анран тухса каяс пекех кашкарса йёнё.

– Пёгерчёҗ ман пурнаҗса, вёлерчёҗ, чуна каларса илчёҗ!.. Мён тавас ёнтё ман, пуҗама аҗта кайса чикес?

Кайран пёлчё Мурат: нимёҗсен бомби җав хёрараман пўртне лексе тёппипех аркатна пулна, пўртёнче унан пёчёк ачи сапкара ыртна. Ачин пёр ўт таткине те тупайман...

Ку җеҗ те мар. Нимёҗсем пулеметсенчен пенипе темиҗе җынна вёлернё, темиҗе җынна амантна иккен. Вилнисенчен пёри – пётём колхоз хисеплесе пуранна Якур мучи пулна. Уншан Мурат пуринчен те хыта хуйхарчё, мёншён тесен вёл старик ытла та камалла җынччё, ачасене җав тери юрататчё, вёсене авалхи пурнаҗ җинчен кёнекери пекех интереслё каласа катаратчё, халапне пуҗласан, җёрё-җёрёпе итлес килетчё ана. Тёрёссипе каласан, помещиксем, улпутсем, урядниксем җинчен, вёсем чухан халаха епле асаплантарса, унран машкалласа пуранни, хресченсем вёсене хирёҗ вахачё-вахачёпе епле хаватла палхавсем туни җинчен Мурат җан малтан Якур мучирен илтсе пёлнё.

– Телейлё халь эсир, ним нуши-хуйхине те пёлместёр, пахчари шапчаксем пек юлрса кана ўсетёр, – теме юрататчё Якур мучи. җавантах шёвёр пўрнипе камаллан юнаса илетчё:

– Вёл телее сыхлама пёлес пулать. Хакла хакпа туянна эфир ана. Сире телейлё тавасшан нумай паттар җынсем хайсен пуҗёсене хунё!

Халь акă Якур мучи ҫук ёнтё... Урăх нихҫан та илтес ҫук унăн ытармалла мар халапёсене. Вёлерчё ăна. Мён-шён? Мён айăпшăн? Эх, тискер кайăксем, урнă йытăсем! Тавăрёҫ-ха сире куншăн! – хытăран хытă тапрё Мурат чёри.

Кёрхи хура пёлёт пек хуйхă пусса илчё ҫынсене. Самантран самантах нимёҫсем ҫёнёрен килсе тухасран хăраса пурăнчё вёсем.

Лешсем, чăн та, нумай кёттермерёҫ. Яла бомбăсемпе ҫунтарса, ишёлтерсе пётёрнё хыҫшăн тепёр икё кунтанах, каҫалла сулăнсан, яла пёр 30-40 нимёҫ салтакё мотоциклсемпе куҫпуҫ курăнми тусан макърлантарса пырса кёчёҫ.

Пуҫланчё вара мăшкăл, ҫарату, тискерлёх...

Фашист салтакёсем колхозниксен килёсем тăрăх выҫса ҫитнё шакалсем пек ыткăнса ҫўрерёҫ, камăн мён пур - ёҫмелли, ҫимелли, сёт, ҫу, ҫамарта, пыл - пётёмпех сётёрме тытăнчёҫ. Ял урамёсем, картишсем, пўртсем фашистсем хаяррăн, йытă вёрнё пек кăшкърнипе, хёрарăмсемпе ачасем макърнипе, ҫаткăн хурахсенчен хатълма тăрăшса таракан кайăк-кёшёк сассипе тулса ларчёҫ. Ним йёркесёр, ҫёр саслă шăв-шав тапранчё ялта...

Муратсем патне те тимёр таканлă атăсем тăхăннă икё фашист кёмсёртеттерсе пырса кёчё. Хура хурҫă калпак, тусанпа витённё тёксёмрех симёс тумтир тăхăннă вёсем, сухалёсене те нумайранпа хырман. Чакър куҫёсем хăрушла сиввён пăхаҫҫё, кăкрисем умне кёске хура пашалсем ҫакса янă.

– Где хозяин?- ыйтрё пёри, хыткан та ҫўллёскер, тўрех малти кукаралла иртсе. Тепри алăк патёнче тăрса юлчё.

– Хуҫи эпё, – терё Мурат амăшё хуллен, алисене кăкри патне тытса. – Акă, ачапа пурăнатпър... – Вăл картишнелле тухакан чўрече патёнче ним чёнмесёр тăракан, хăранипе кăвакарса кайнă Мурат ҫине катартрё. – Ман ывăл...

– Упăшку аҫта?

– Ҫук вăл ман, вилни вунă ҫул ҫитет ёнтё.

– Суятăн?

– Суймастăп, тупата суймастăп, – нимёҫе ёнентерме пăt-пат сăхсăхса илчё Мурат амăшё.

– Партизана кайман-и? Эсир йытълла халăх! Сирён пёр сăмахна та ёненмеетпёр...

– Ҫук, ҫук... Чăн калатăп!

– Асту ҫав, суйсан эфир... акă! – терё те нимёҫ хай умёнчи автоматне ҫапса илчё, ун-тан сётел пуҫне пырса ларчё. – Халь акă мён, эсё... сысна! Мён пур – пётёмпех сётел ҫине каларса хур. Сёт, ҫамарта, пыл. Чăх пусса ашала. Халех, хăварт хатёрлесе пар. Пёлсех тър – нимёҫ салтакё кётме юратмасть.

Мурат амăшё салтак ҫине ним чёнме пёлмесёр, куҫёсене мăчлаттарса пăхса тачё. Лешё те, хёрарăм килёшесе кётсе, ун ҫинелле пăхрё. Ҫапла темиҫе самант иртрё. Унтан нимёҫ салтакё сасартăк ывҫипе сётел ҫине чант! ҫапрё.

– Мён кётсе тăратăн? Хăвна тытса ашаласса кётетён-и? Марш! Вунă минутран ҫимелли хатёр пулмасан, хăвăн анчăк ҫурипе иксёре те ав ҫав йывăҫран ҫакатăп! Пёлсех тър!..

Унăн куҫё тата хаяртаракан ҫутълса илчё. Мурат амăшён калас тенё сăмахё пырне ларчё. Вăл пирён нимён те ҫук тесе каласшăнччё, анчах ку тăшмансене тем каласан та усси пулас ҫуккине аңланса, тăрук вайсърланса кайнă урисене аран-аран шутарса, чăланалла кёрсе кайрё.

Хыткан салтакё алăк патнелле пырса теприне тем каларё те, лешё пуҫёпе сулчё.

– Мальчик, вода! Ходи сюда! – кăшкърчё вăл. Мурат, чълана кёрсе пытаннăскер, хăра-хăрах тухрё.

Нимёҫсем пит ҫавасшăн пулнине алисемпе туса катартрёҫ.

– Идьем!

Картишёнче вара вёсем тем таранах ҫавăнчёҫ. Мурат кăштах хăюланчё те хыткан нимёҫёнчен вăл вырăсла каласма мёнле майпа пёлни ҫинчен ыйтрё.

– Ман аттен Микулай патша вăхатёнче Петербургра завод пулнă, – терё нимёҫ. – Эфир унта пурăннă. Кайран, революци тухсан, сирён большевиксем а́на туртса илчёҫ, Халь ёнтё вăл завод каллех пирён пулать. Тепёр уйăхран унта ҫитетёп-ха эпё...

Мурат нимёҫпе урăх пёр сăмах та каласмарё.

– Ав епле шухашлатър эфир? – терё вăл хай ашёнче. – Анчах пулаймасть пулё вăл... Пустуй ёметленетёр! Памастпър эфир сире нимён те!

Вёсем пурте кенё җере Мурат амашё апат хатёрлесе янталанә иккен: җерулми шаритленё. Нимёссем пёр-пёрин җине пәхкаласа илчёҗ (җамарта вырәнне җерулми пёҗерни кәмәла каймарё пулас), унтан ним чёнмесёрех хыпма тапратрёҗ. Пысәк җатмана темиҗе минут хушшинчех тасатса хучёҗ. Җерулмине җисе ярсанах вара сёт ыйтрёҗ:

– Матка, молеко!

Мурат амашё, чёрине хытара-хытарах, пёр куршак сёт кәларса пачё. Часах вәл та пушанчё.

– Еше молеко! – ыйтрё җав хытканниех.

– Тураҗам, кусене нимёнпе те тәрантарса җитерес җук... – хәй тёллөн мәкәртатса илчё те амашё татах сёт илсе кёчё.

Тинех тәранчёҗ пулас. Пирус чётресе ячёҗ. Кәшт калаҗкаласа ларчёҗ. Унтан хытканни тәчё те Мурат амашё патне утса пычё.

– Матка, теперь отдавай яиц, – терё вәл, аллине пәшалё җине хурса.

– Җамарта җук пирён... – ун куҗёнчен пәрәнма тәрәшрё хёрарәм.

– Суятән! Асту!..

– Чәнах...

– Эппин, хамәр тупатпәр!

Нимёҗ Мурат амашне аяккалла тёртсе ячё те чәлана кёрсе ухтарма тапратрё. Унта нимён те тупайманнипе тёпсакайне сикрё. Җамарта вырәнне Муратсем хёлле валли хатёрлеме пусланә җәва җёклесе тухса лартрё. Унтан, картишне чупса тухса, кёлете кёрсе кайрё. Пёр ала җамарта йәтса тухрё. Әна пурте кёртсе лартса, аслак еннелле чупрё. Унта часах чәхсем ниҗта кайса кёрейми кәтиклеме тытәнчёҗ. Унччен те пулмарё – нимёҗ лупас айёнчен ик хул хушшине те икшер чәх хёстерсе сиксе тухрё. Тахәш вәхәтра ёлкёрнё вара чәхсен мәйёсене пәра-пәра хума!

– Зер гут! – терё вәл, җак пётём «тупәша» сётел җине купаласа хурса.

Муратпа амашё хытнә пек пулса пәхса тәчёҗ...

Хыткан нимёҗё Муратсен кил таврашёнче ухтарса җурёнё хушәра тепри сётел хушшинче сигарет йәсәрлантарса, сәмси витёр темле кёвё ёнёрлекелесе ларчё, унтан тәрса малти стена җиичи тёкёр патне пычё. Шәрт пек сухал җитёнсе ларнә янахне тытса пәхрё, темшён чёлхине кәларса хәйне хәй витленё пек турё, унтан тёкёрпе юнашар җакәнса тәнә сәнүкерчёксене пәхма тытәнчё. Шәп җав вәхәтра тепёр нимёҗё тултан кёчё те, ку әна турех кәчәк туртрё:

– Герберт...

Хытканни пычё. Ку вара шыҗмак пурнипе турех Мурат пиччёшё икё җул каялла Хёрлё Җартан янә сәнүкерчёкё җине пусрё:

– Совет зольдат... Красноармейц!

– Большевик! – терё хыткании. Җавәнтах чәланалла пәхрё: – Тух-ха кунта, муттер... ват сысна, кил-ха!

Мурат амашё итлерё. Фашист әна аллинчен карт! туртса ывәлён сәнүкерчёкё умне пырса тәратрё.

– Кам ку? Сан ывәлу-и? Аҗта вәл халь? Вәрҗәра? Пире хирёҗ җапәҗать, җапла-и?

Хёрарәм пёрре асла ывәлён сәнё җине, тепре хәй патнелле чупса пынә Мурат җине пәхса илчё те нимён те чёнмерё, пётём кәкәрёпе ассән сывласа ячё җёҗ.

– Ну?! – Фашист, тути хёррине җыртса, хёрарәма җавәнтах җапса үкерес пек тәчё. – Санән ывәлу вёт? Командир эппин – коммунист?

Амашё чёнмерё...

– А-а, швайн! Чёнместён?– кәшкәрса ячё те вара фашист хёрарәмән сылтәм аллине пёррех пәрса лартрё.– Калаҗтарма пёлетпёр эфир! Ну?

Мурат амашён алли тусме җук ыратса кайрё, җапах та тусрё вәл, пёр сәмах та каламарё, йынашса илчё җёҗ.

– Каламастән? Эс эппин коммунист амашё? Ху та большевик? Ак сана уншән, на!..— фашист әна пётём вәйран питёнчен чышрё.

Хёрарәм үкрё. Мурат, ниҗта кайса кёреймесёр, сиксе чётреме тытәнчё. Җук, хәранипе мар, чёринчи тарәху капланса хәпарнипе, фашистсене җакәнтах тем туса тәкас килнипе чётрерё вәл: персе антарасчё, пырёсене шәлпа кәшласа татасчё...

Нимёс унән амәшне тепре ҫапма аллине ҫёклесен вара вәл, хәй мән тунине хәй те чухламасәр, әна хыҫалтан пырса уртәнчә, амәшне татах ҫапасран чарма пикенчә. Анчах тепәр салтакә әна ҫавәнтах урайне ҫавәрса ҫапрә.

– А-а, кляйн большевик!..

Фашистсем, ҫакән хыҫҫән тата ытларах урса кайса, Муратпа унән ватә амәшне ним майсәр хёнеме тытәнчәс.

– Ачана ан тивёр... Хама вёлерёр, анчах ачана ан тивёр,– йынаша-йынаша ўкётлерё Мурат амәшә. Анчах усси пулмарё, этем сәнәпе ҫўрекен кашкәрсем нихәшне те хёрхенмерёс, әстан килнә унтан ҫапрёс, тапрёс, таканлә атә кәлисемпе таптарёс, Муратпа амәшә ним пәлми пулсан тин кәмәлөсем тулчәс куранатъ: сәтел ҫинчи чәхсемпе ҫамарта-ҫәва ҫёклерёс те тухса кайрёс. Юнланса пәтнә урайәнчи амәшәпе ачи пёр хускалмасәр, аран сывласа, хушшән-хушшән йынашса выртса юлчәс...

Тепәр кунне амәшә вилчә.

Мурат вырән ҫинчен тәраймиех чирлесе ўкрё, амәшне пытарма та каяймарё, юрать – ыра кәмәллә кўршөсем әна чиперех тирпейлесе ҫёре чикрёс.

Ҫавәнтан вара Мурат пәчченех тәрса юлчә.

Хытә хуйхәрчә вәл, темиҫе кун хушши ним тума пәлмесёр ҫўрерё, ниҫта ларма-тәма вырән тупаймарё хәйне валли. Чәнах та, мәнле пурантәр-ха ёнтә ашшә-амәшәсёр, тәванөсемсёр тәрса юлнә вунтәватә ҫулхи ача?

Анчах та – халәх ҫинче ҫын пәтмест, теҫсә. Мурата кўршөсем пуләшрёс. Ахаль те питә туслә, килештерсе пуранатчәс те вөсен колхозәнчи ҫынсем, халь вара, тискер те хәрушә тәшман килсе кёрсен, пурне те пёр хурләх, пёр хуйхә пусса илсен, вәл тусләх тата ытларах ўсрә, ҫынсем «пәри-пуриншән, пурё-пәриншән» текен йёркепе пуранма тытәнчәс...

Мурат хәйсен пўрчән аләкәпе чўречисене хәмапа ҫапса лартрә те виҫә кил урлә тәварах пуранакан Лизавет инке патне пуранма кусрә. Лизавет инке ывәлә, Мурат пиччөшә пекех, фронта кайнә та, халь вәл пәчченех пулнә.

– Пуранкаләпәр-ҫке, ачам... Пуранәпәр епле те пулсан... Ватәпа вәтә килештереҫсә вөсем, эфир те майлашкаләпәр... – терә Лизавет инке. Мурата вәл хәйән ачи пекех пәхма пуҫларё.

...Ҫавән пек ҫаратса, ҫәмёрсе, пусмәрласа тухса кайнә хыҫҫән гитлеровецсем Муратсен ялне тата темиҫе хут та пырса тухрёс. Вөсем пыра-пыра кайнипе ялта выльәх-чёрлөх те сайраланса юлчә, кайәк-көшөк те пәтрә. Нумай мәшкәл тўсрөс ял ҫыннисем, нумай вәри куҫсуль тәкәнчә. Унна пёрлөх – халәхра хәватлә тавәру кәмәлө ўснөсемән ўссе, хаярланса пычә.

Пёр ирхине ял хыҫәнчи ҫырмара икә нимёс салтакән виллине тупнә, терёс. Ку чәнах пулнә-мән. Нимёссем ҫав кунах пәтәм ял халәхне, ватти-вәтти мәнәпөх пухса, пурне те темән тёрлө хәратса, автоматсемпе юнаса, кәкәрөсенчен тыта-тыта силлесе тәпчерёс:

– Каләр, кам тунә ку ёҫе?

– Айәплисене тупса памасан – халөх пурне те персе вёлеретпёр!

– Сирән ялтан кәл тәватпәр! – хәйәлти сасәсемпе кәшкәрчәс фашистсем.

Никам та чәнмерё. Ҫынсем ҫаварөсене шыв сыпнә пекех тәчәс... Пёр ответ кәна пулчә:

– Пәлместпёр эфир... Нимән те пәлместпёр...Хәратни нимән чухлө те пуләшманнине кура, нимёссен аслә офицерё халәх хушшинчен виҫә старике туртса кәларчә те кәшт аяккарах, пурне те куранмалла вырәна, илсе кайса тәратрә.

– Хёрхенёр хәвәр ватләха: юлашки хут ыйтатәп! Кам вёлернө пирән салтаксене? Эфир пәлетерөх! – хытән кәшкәрса ыйтрә вәл, пистолечөпе тәллесе. – Шухәшлама пёр минут паратәп!

Стариксем ҫав-ҫавах «пәлместпёр» тесе пуҫөсене пәр-каларёс. Вара офицер вөсене пәтәм халәх умәнчөх пере-пере пәрахрә. Виҫә старик, пәрин хыҫҫән тепри, ҫёре ластлатрёс. Анчах фашист ҫынҫиенөсене ку та ҫитмерё: вөсем стариксен юнланса пәтнә кәлеткисене ял вөҫнелле йытә виллисене сәтөрнө пек сәтөрсә кайса уй хапхи каштинчен вөренсемпе туртса ҫакрөс.

– Кам пире хирёс тәрать – вөсене пурне те ҫакнашкал чуччу кәтсе тәрать! – тесе пәлтерчә офицер. – Кәтартәпәр эфир сире партизансене епле хўтәлемеллине, ёмёр-ёмёр асанмалла пулө!..

Виçе кун та виçе каç çаканса тачеç вилесем. Вёсен çывахне никама та ямарёç. Тусмелле мар шәршә саралма пуçласан тин вёсене антарса пытарма ирөк пачеç.

Кун хыççан кун иртрё, ял сыннисен пурнаçё йыварланнаçемён йыварланчё...

– Пурнаç мар ку, чан-чан тамак!

– Кун пек пурниччен — вилмелли қана...

– Ахаль те вилсе пётетпёр пуль ёнтё, пурнаç пулас çук...

Çакан пек сәмахсем кашни утәмра тенё пекех илтөнчөç. Анчах вёсене ваттисем, вайсарланса ситнисем, çемçерех камалла хёрарамсем çеç каларёç, çамракраххисем, вай пуррисем урәхла шухәшларёç, урәх ёмётсемпе пурәнчөç. Майләрах вахат çавранса килесе кётрөç.

Пёр-пёринпе калашна чух сынсем час та часах таврари вәрмансенче çүрекен партизансем çинчен асана пуçларёç, – партизансен хәюллә та паттәр ёçсем сынсене савантарса, вёсен камалёсене çөклерёç, чёрисене çутә шанчак вёрсе кётрөç.

Вал каласусене Мурат хай те пёрре мар илтрё. Питё маттур ёçсем тавасçё иккен партизансем: пёр çёрте нимёçсен поездне çырманалла сиктерёççё, тепёр çёрте çул тәрәх пыракан автомашинәсене тапанаççё, салтакёсене вёлерёççё, пурләхёсене туртса илөççё.

Нумай пулмасть тата пёр ялта фашистсен роти çёр каçма чарәннә, тет те, партизансем çөрле вёсем патне шәплән пырса тухса алла салтака яхан гранатасемпе персе вакласа тәкнә, тет...

– Эх, çаван пек отряда каячө! – шухәшла пуçларё Мурат. – Алла пәшал тытасчө те кашни кун, кашни утәмра шаккасчө фашистсене! Хёнесе вёлернө аннешөн те, хама асаплантарнашән та, персе пәрахнә Якур мучишөн те таварасчө... Нимөн чухлө те хәрамәттәм çав, пёр тумлам вай юлмиччен çапәçәттәм!..

Кулен-кун вайланса пычө ку шухәш Мурат пуçөнче. Төлөкре те курма пуçларё вал айна. Хай ёнтө тахсанах партизан пулса тәнә пек: аллинче - винтовка, хулпуçсийё урлә пулемет лентисем, пиçиххинчен гранатасем çакса янә...

Анчах ку ёмөте пурнаçа кётрме ниепле те май килмерё-ха. Таçта çүрөççө вал партизансем? Аçта шыраса тупса пёрлешес вёсемпе? Ниçта та тупас çук пуль. Ситменнине, вёсем питө варттән, никама курәнмасёр çүрөççө, тет. Ыйтса пөлес – ялта никамран ыйтса пөлме çук. Ирөксөрех ёнтө ним шарламасёр пёр-пёр меллө самант килсе тухасса кётсе пурәнма тивет...

Мурат телейне, вал саманта ытлашши нумай кётмелле пулмарё. Ансартранах килсе тухрө вал...

Пёрре, çумарлә-çиллө тёттөм каçхине, Мурат ыйхә витөр Лизавет инке пүрчөн кайри чүречинчен такам хулен қана шакканине илтрё. Малтанах уйәрса илме те хөн пулчө: те сын шаккаты, те чүрече кантәкө çилпе чётренет. Анчах кантәк темиçе хутчен те пёр пек шаккәртатнә пирки Лизавет инке, вырән çинчен тәрса, қамака кукринелле пычө. Мурат пуçне çөклесех итлеме тытәнчө.

– Кам унта? – шәплән ыйтрё Лизавет инке.

– Эпё ку, уçса кёт... – терө тулти сын.

Кам вал, мөнле сын – айна Мурат пөлме пултараймарё, анчах унән чөри, теме сиснө пек, сиксе тухаслах тапа пуçларё, пуçөнчи шухәшөсем сиçем пек вёсе-вёсе илчөç: тен, каллех нимёçсем?.. Мён тума?.. Лизавет инкен халь нимөн те çук ёнтө, фашист салтакёсем пётөмпех çаратса тухнә... Тата – мөншөн-ха Лизавет инке унран төплөн ыйтса пөлмесөрех алак уçма кайрө?

Анчах кун хыççан пёр минут та иртеймерө – Мурат пётөмпех аңланса илчө. Чүречерен шаккаканни Лизавет инкен ывалө пулнә...Пурте каялла кёрсенех, Лизавет инке хайён ывалөн майёнчен уртәнса, те саваннипе, те хурланнипе, макәрса ячө:

– Эх, ываләм! Игнаша!.. Чунәм!.. Эп сана хальччен аçта та пулин вилсе выртрән пуль, текех ниҳсан та кураймастәп пуль тесеттөм. Çөрөн-кунөн ашран тухмарән...

Игнат амәшпе сурәмөнчен ачашласа ләплантарма тытәнчө.

– Чарән ёнтө... Куратән – сывах вёт эпё, нимөн те пулман мана! Макәрас вырәнне – ситер-ха мөн те пулин, хырәм пит выçә, иртенпех симен паян.

Вал ансартран қамака еннелле çаврәнчө те тёттөмре Мурат тәнине курах кайрө.

– Кам ку, анне?- хавәрт ыйтрө вал амәшёнчен...

– Э-э, каламарәм-и сана? Мурат вал, Неçтөр Коршунов шәллө, – терө айна хирөç амәшө. – Иксөмөр пурәнәтпәр эпир унпа...

– А ма хайсен килёнче мар въл?

– Пирён килте никам та сук... – Лизавет инке вырәнне ответ пачё Мурат, Игнат пат-
нерех пырса. – Пёччен эпё... Тәләха юлтәм...

...Лизавет инке сымелли хатёрлесен, вёсем вищёшё те кәмака кукрине вырнасса
ларчёс те, вёсё-хёррисёр каласу пусланса кайрё. Малтан Игнат амәшё хай ывәлне ялта юлаш-
ки вәхәтра мён-мён пулса иртнисем сінчен каласа пачё, хәшпёр вырәнсенче әна Мурат
пуләшса пычё, уйрәм-уйрәм самантсем сінчен въл каларё. Вёсен хәрушә та хурләхлә калавне
Игнат пёр сәмах сиктермесёр итлесе ларчё, сайра хутра сёс, чёри тулса ситнипе, йывәррән
сывла-сывла ячё:

– Ах, ййтәсем... Ирсёрсем, сёлен-калтасем!.. Мён хәтланащё!.. – хытәран хытә
тарәхса ларчё въл фашистсене.

Унтан кёскен кәна хай сінчен каласа кәтартрё.

– Эпир кунтан инсё мар, – терё въл.

– Аста апла?

– Тёрлё сёрте суретпёр: паян - кунта, ыран – тепёр сёрте. Тәшмана хәш тёлте
лайәхрах пырса сәпма май пур – эпир саванта. Халь акә Кашкәр варёнчен килтём... Сана сав
тери курас килекен пулчё, анне, эс мёнлерех пурәннине пёлес килчё. Ирччен таврәнәтәп тесе
хәвартәм юлташсене...

Ку сәмахсене илтсенех, Мурат пусёнче хайне шанчәк паракан шухәш вёссе илчё. –
Эсир партизансем мар-и, Игнат пичче?

– Ун пек каласан та юрать... Анчах асту – кун сінчен нихсан та сәвар усма юра-
масть!

– Пёлетёп, пёлетёп, – хавасланса кайрё Мурат. – Эсир мён тунине те пёлетёп... Эсир
поездсене сирмана сиктеретёр, машинәсене туртса илетёр, хайсене пётеретёр...

– А эс әстан пёлетён вара әна?- тёлённё пек пулчё Игнат.

– Пёлмесёр, ара... Сирён сінчен ял сыннисем пёрмаях асәнащё, сав тери мухтаса
калащәсё!

– Ун пек суреме питё хәрушә пуль-ске, ывәләм?- Игнат сине кәмәллә кусёпе пәхса
ыйтрё амәшё. - Хәвәра хупәрласа илсе пётерме пултаращё вёт... Ахаль сынсене те хёрхенсе
тәмащё те... Сире вара пушших...

– Вәрсә, аннесём! Темле те пулма пултарать... Анчах хәраса тәрсан ёс тухмасть-ске.
Кёрешес пулать. Тәшмана пирён кашни кун, кашни утәмра пыра-пыра сәпмалла, әна пёр
самантләха та сывләш савәрма памалла мар... Гитлер хурахёсем пире парәнтарса хайсен чу-
рисем тума килчёс, анчах эпир чура пуласшән мар... Пулмастпәр та! Нихсан та! Савәншән
кёрешетпёр эпир, анне, савәншән нимрен хәрамасәр сәпәсәтпәр. Эпир тәкнә юн сая каймё,
анне, пёлсех тәр: эпир сёнтеретпёрех!

– Въл сәплах ёнтё, тёрёс...

– Акә пёр эрне каялла эпир Красавка шывё хёрринчи вәрманта, сұл сінче, вёсен вищё
танкне пётерсе хутәмәр. Ёсё сәпла пулчё. Инсётренех вёсен моторёсен сассине илтрёмёр те
сұлән икё енёпе тёмёсем әшне пытанса выртрәмәр. Хамәр тёле ситсен вара – пирённисенчен
пёри малти танкё айне гранатәсен сыххине ывәтрё. Самантрах питё вәйлә взрыв пулчё те
танк чарәнса ларчё.

Әна пула кайрисем те чарәнчёс... Тытәнтәмәр вара гранатәсемпе, горючи тултарнә
бутылкәсемпе пеме! Вищёшё те сунма тапратрёс... Танксем әшёнче ларакан салтаксен
ирёксёрах сике-сике тухмалла пулчё. Анчах пёри те хәтәлаймарё, пурне те пирён пульәсем
хәваласа ситсе тәрәнтара-тәрәнтара антарчёс... Унччен малтан, савнашкалах, фронт патнелле
боеприпасемпе апат-симёс илсе каякан темице грузовика аркатнәччё...

Тата чылай каласа кәтартрё Игнат: пытанса пырса вёлернё часовойсем, сиктерсе янә
складсем, тыткәнран хәтәлнә красноармеецсем сінчен... Унән кашни калавё Мурата тата ыт-
ларах пәлхантарчё, кәмәлне сёклерё, ку таранччен хай әшёнче сёс тытса усранә шухәшне
вәйләтнәсёмён вәйләтрё.

Ерипен кәна шурәмпус кәвакара пусласан, Игнат кайма хатёрленчё.

– Сутәличчен отряда ситес пулать манән, – терё въл. – Лере мана юлташсем кётсе
тәращё, вәхәтра ситмесен пәшәрханёс тата. Эпё – асли-ске вёсен.

– Командир-и? – ыйтрё Мурат.

– Командир. Тёлентён-и? Пултараймастәп пуль тетён-и? – сёмсён кулса илчё Игнат.

- Ҷук, уншан мар... – Мурат пёр вӑхӑтлӑха чаранса тӑчӑ те унтан тӑрук персе ячӑ: – Манан санпа пӑрле пырас килет!
- Мӑ-ӑн? – ӑнланмӑш пулчӑ Игнат.
- Санпа пӑрле пырас килет тетӑп... Илсе кай манна тархасшан хӑвӑр пата!

Все тексты взяты из открытых источников и выложены на сайте для не коммерческого использования.
Все права на тексты принадлежат только их правообладателям.